

В. М. Ємельянов,
к. т. н., Чорноморський державний університет імені Петра Могили

РОЗРОБКА І ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЩОДО ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Визначено принципи державного регулювання міжрегіональних економічних зв'язків. Досліджено сучасний рівень та визначити перспективний розподіл праці в регіонах.

Principles of the state adjusting of regional economic communications are certain. A modern level is explored and to define the perspective division of labor in regions.

Ключові слова: державне регулювання, інтеграційний процес, механізм, міжрегіональний економічний зв'язок, оптимізація.

ВСТУП

Ускладнення системи соціально-економічних взаємовідносин між регіонами у зв'язку з розвитком продуктивних сил і виробничих відносин призвело до виникнення і розвитку такого нового явища, як міжрегіональні економічні зв'язки.

Виходячи із зарубіжного і вітчизняного досвіду, можна стверджувати, що процеси розвитку міжрегіональних економічних зв'язків на практиці відбуваються достатньо давно, в широкому масштабі — починаючи з ХХ століття. Проте в теоретичному плані ці процеси і пов'язане з ними специфічне явище міжрегіональних економічних зв'язків не отримали, на нашу думку, достатнього дослідження, обґрунтування і освітлення в наукових публікаціях.

Корінні соціально-економічні перетворення і розвиток ринкових відносин в Україні надали багато в чому новий характер розвитку регіонів в економічній сфері. Отримання регіонами України економічної самостійності та незалежності в прийнятті рішень щодо раціонально-

го використання наявних ресурсів підвищило значення міжрегіональних зв'язків між ними. Стало очевидно, що ефективно вирішувати багатопланові і масштабні завдання в економічній та інших сферах, без співпраці з партнерами, нікому не під силу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми державного регулювання розвитку регіонів досліджуються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Серед зарубіжних науковців слід відмітити праці П. Самуельсона, А. Сміта, І. Фішера, Д. Хікса, У. Шарпа; вітчизняних — О.М. Алімова, П.Ю. Бєленького, М.П. Бутка, М.І. Долішнього, О.О. Єрошкіної, О.М. Іваницької, О.В. Іванченко, В.Ю. Керецман, М.Х. Корецького, Ю.Б. Коротича, О.П. Крайника, М.А. Латиніна, А.С. Лисецького, О.Г. Топчієва, та інших. Так, зокрема, сутність, основні напрями, пріоритети державної регіональної політики визначили М.М. Миколайчук та Д.В. Нехайчук.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- визначити принципи державного регулювання міжрегіональних економічних зв'язків;
- дослідити сучасний рівень та визначити перспективний розподіл праці в регіонах.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розробка і оптимізація механізмів державного регулювання міжрегіональних економічних зв'язків спрямована на поглиблення інтеграційних процесів, розширення наявних і встановлення нових зв'язків, забезпечення продовольчої безпеки регіонів, підвищення добробуту населення.

У процесі державного регулювання міжрегіональним економічним співробітництвом помітну роль починають відігравати громадські об'єднання та спілки підприємців. Ініціативи та активність громадських структур у цій сфері повинні всіляко підтримуватися державою.

Дуже часто держава є першопричиною змін економічної поведінки підприємців. Від рішень, прийнятих урядом, залежать рішення, що приймаються (або не приймаються) на мікрорівні. Урядова політика досягає мети тільки тоді, коли вона заохочує, а не вказує в директивному порядку.

В Україні існує лише кілька механізмів досягнення міжрегіональної економічної взаємодії, але вони мають швидше контролюючий, ніж стимулюючий характер. Для створення сприятливих умов підприємцям їх приватний інтерес повинен співпасти з інтересом держави, тобто суспільства. Отже, держава повинна зробити більш доступною для підприємців ту сферу економіки, яка є для них більш пріоритетною.

Сутність, форми і типи міжрегіональних економічних зв'язків формувалися і розвивалися разом з розвитком виробництва та поглибленням поділу праці. Особливо активно ці процеси протікають, починаючи з ХХ століття. У першій половині ХХ ст. міжрегіональні економічні зв'язки ґрунтувалися на неокласичній концепції торгового обміну між регіонами Е. Хекшера — Б. Оліна. В основі цієї концепції лежить теза про те, що певні переваги має та країна, яка виробляє товари, використовуючи більш поширений для даної країни чинник виробництва (наприклад, праці чи капіталу) [2, с. 124].

Дана теорія може бути використана на міжрегіональному рівні, де кожен регіон держави, шляхом надлишку тих чи інших факторів виробництва чи ресурсів, зможе забезпечити собі конкурентні переваги порівняно з іншими, розвивати ті виробництва та реалізовувати ту продукцію, на виробництво яких застосовуються дешеві фактори виробництва.

Регіон сформує конкурентні переваги в тих видах економічної діяльності, де інтенсивно використовуються надлишкові фактори. Однак за умови забезпеченості регіонів держави однаковими факторами виробництва дана теорія втрачає свою актуальність та цінність. В даному випадку регіон зможе забезпечити конкурентні переваги або шляхом підвищення ефективності використання факторів виробництва або шляхом швидкої адаптації до сучасних умов функціонування, наприклад переходом на інноваційну модель розвитку його еконо-

міки. Поруч із цим дана теорія не дозволяє повною мірою врахувати рівень розвитку економіки регіонів держави та можливість переміщення факторів виробництва з одного регіону в інший.

З 60-х років минулого сторіччя під впливом науково-технічного прогресу форми міжрегіональних зв'язків отримують подальший розвиток. З'явилася концепція технологічного розриву, яка спирається на ідеї М. Познера і Л. Хафадера про переваги країн, що досягли монопольного становища в застосуванні новітніх технологій. На основі цих технологій країна (регіон) протягом певного часу монопольно виробляє більш якісну продукцію, яка має конкуренції на ринках збуту. Утворені технологічні розриви існують постійно, оскільки при усуненні розриву по одному товару приходить технологічний розрив у виробництві іншого товару і т.д. [3, с. 84].

У результаті НТП нововведення в одній з галузей спочатку виникають в одній або декількох провідних країнах. Ці країни протягом певного часу займають монопольне становище в світі у виробництві продукту — новинки. Таким чином, перевага, одержувана країною-новатором, — результат виникнення технологічного розриву в рівнях розвитку окремих країн. Це може внести зміни у зовнішньоторговельну спеціалізацію країни, заохочуючи її до часткової відмови від випуску традиційної продукції, в якій вона має відносними перевагами, і до переходу до випуску оригінальної, що не має аналогів у світі продукції.

Концепція технологічного розриву пов'язує торгівлю між країнами із існуванням відмінностей у рівнях їхнього технологічного розвитку. Згідно з цією теорією саме прогресивні технології дають країні переваги у боротьбі за експортні ринки. У розвиток цієї теорії М. Познер включив концепцію імітаційного лага, що складається з лага попиту і лага реагування. Лаг попиту являє собою час, необхідний для розвитку попиту на новий експортний продукт. Лаг реагування пов'язаний із часом, який необхідний виробникам країни-імпортера для реагування на конкуренцію із-за кордону, розпочавши місцеве виробництво. Різниця між цими двома лагами і зумовлює міжнародну торгівлю (експорт в іншу країну можливий, коли лаг попиту короткий від лага реагування). Технологічний розрив можна подолати через копіювання нововведень, але "потік" нововведень, забезпечує умови стабільної технологічної переваги і відповідної спеціалізації країни [2, с. 154].

Нові тенденції та закономірності розвитку міжрегіональних зв'язків під впливом науково-технічного прогресу знайшли відображення в концепції циклу життя продукту Р. Вернона і У. Кіндлеберґера. Відповідно до цієї концепції цикл життя продукту має наступні стадії: впровадження, зростання, зрілість і старіння.

На першому етапі здійснюється реалізація продукту здебільшого на регіональному ринку. На другому етапі відбувається вихід на зовнішні ринки збуту, експорт в інші регіони країни, створення умов для організації виробництва за межами свого регіону. Третій етап — виробництво — переміщується в країни, що розвиваються, а потім продукт ввозиться в країни нововведень. Нарешті, четвертий етап — продукт перестає бути

новим, зменшується попит на нього на регіональних ринках. Виробництво продукту скорочується, розпочинається впровадження нового, більш досконалого продукту. Тривалість циклів життя різних продуктів складає від декількох років до десятиліть.

В останні десятиліття минулого століття з'явилися нові тенденції у розвитку міжрегіональних зв'язків, зумовлені подальшим розвитком технологічного поділу праці на основі спеціалізації підприємств. Були розроблені концепції внутрішньогалузевої і внутрішньофірмової торгівлі. Прихильники концепції внутрішньогалузевої торгівлі (Х. Грубель, П. Ллойд, П. МакДермот, Д. Невен) стверджують, що розвиток міжрегіональних зв'язків визначається не факторами виробництва, а залежить, перш за все, від умов попиту, тобто розмірів національного доходу на душу населення. Прихильники концепції внутрішньофірмової торгівлі (Д. Грінуей, Н. Шміт та ін) вважають, що вирішальне значення відіграють процеси, пов'язані з інтернаціоналізацією ринків, появою нових головних агентів ринку — комерційних підприємств [2, с. 149].

Розвиток внутрішньофірмового міжнародного поділу праці безпосередньо призводить до виникнення елементів прямої виробничої кооперації між суб'єктами поділу праці, що функціонують в різних країнах. У свою чергу, виникнення прямої виробничої кооперації вимагає надійних економічних зв'язків. Це посилює залежність масштабів і глибини спеціалізації та кооперування від стану міждержавних відносин. Це зумовлює розвиток процесу міжрегіональних зв'язків.

Розглянуті концепції тією чи іншою мірою можуть бути застосовані для аналізу міжрегіональних економічних зв'язків в Україні в період переходу до ринкової економіки. Разом з тим, України відрізняється великою своєрідністю в реформуванні економіки. Слід враховувати суттєві відмінності у виробничому, науково-технічному і природно-ресурсний потенціал регіонів, значні відстані між окремими територіями, недостатню розвиненість транспортних комунікацій, низький рівень життя основної маси населення. В умовах розриву економічних зв'язків керівники багатьох регіонів були змушені застосовувати механізми економічного самозахисту. Серед них:

- замикання грошових потоків усередині регіону і створення замкнутих регіональних фінансово-кредитних пулів під адміністративним контролем;
- припинення сплати податків до державного бюджету;
- адміністративно-примусове регулювання цін та встановлення торгових націнок для торговельних організацій;
- введення розподільчої системи в торгівлі (талони, картки і т.п.);
- адміністративна заборона на вивіз сільськогосподарських продуктів харчування за межі регіону.

Своєрідність розвитку економіки України в період реформування проявляється в посиленні диференціації рівнів соціально-економічного розвитку регіонів. Розриви між регіонами за рівнем ВВП на душу населення зумовлені низкою причин, у тому числі включенням механізму ринкової конкуренції, який розділив регіони за ознакою їх конкурентних переваг і недоліків; неодна-

ковим ступенем адаптації до ринку регіонів з різною структурою економіки та різними менталітетом населення до влади. Крім того, значно ослабла регулююча роль держави, що виразилося в скороченні державних інвестицій у регіональний розвиток, скасуванні багатьох регіональних форм соціальної та економічної підтримки. Позначилася також фактична нерівність різних регіонів в економічних відносинах з центром.

Історично процеси міжрегіональних економічних зв'язків спочатку формувалися на базі господарюючих суб'єктів, які знаходяться близько один від одного, як правило, у межах одного району, області, країни [1, с. 62].

З посиленням процесу суспільного розподілу праці, появою нових галузей як у сфері виробництва, так і у сфері обслуговування ускладнилися міжгалузеві і територіальні зв'язки. У цих умовах у виробництві того або іншого кінцевого продукту почали брати участь все більше підприємств і організацій. Відповідно посилилася їх взаємозалежність.

Технічний прогрес викликав також значне поглиблення суспільного розподілу праці і в селі. Виникли спеціалізовані виробництва, пов'язані з переробкою сільськогосподарської продукції і обслуговуванням сільського господарства (ремонт, технічне обслуговування, будівництво, транспорт, постачання і ін.).

Теоретико-методологічною основою в розкритті суті суспільного розподілу праці є положення про суспільне відтворення як безперервний потік процесу виробництва, призначеного задовольняти певні суспільні потреби, які поновлюються.

Суспільний розподіл праці при цьому також є об'єктивно необхідним процесом, заснованим на спеціалізації окремих галузей і видів виробництва.

Початковим головним елементом в системі суспільного розподілу праці виступає галузевий розподіл праці, розвиток і поглиблення якого викликає появу нових галузей і видів виробництва. Галузевий розподіл праці, у свою чергу, зумовлює територіальний розподіл праці, як особливу просторову форму і важливу умову розвитку продуктивних сил суспільства в цілому.

Галузевий і територіальний розподіл праці характеризується економічною системою, яка виготовляє і обмінює різну продукцію. Так, в умовах планової економіки суть територіального розподілу праці, за визначенням Т.О. Стеценко, полягає в цілеспрямованому, плановому формуванні господарства всіх економічних регіонів країни на основі планомірного розміщення матеріального виробництва, галузевої спеціалізації, яка постійно удосконалюється, розвитку виробничої і соціальної структури, раціоналізації міжгалузевих, міжрегіональних зв'язків [5, с. 76]. За відсутності системи планування в масштабах країни і наявності ринкових відносин між товаровиробниками територіальний розподіл праці пов'язаний, на нашу думку, з їх економічними інтересами і економічною доцільністю розвитку виробництва.

Розподіл праці є складною категорією, яка відображає діалектику розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Зміна в продуктивних силах позначається на розподілі праці, який, у свою чергу, впливає на

форми власності, а остання — на всю систему суспільно-виробничих відносин.

Територіальний розподіл праці сприяє розвитку спеціалізації виробництва за окремими районами і зонами. Поглибленню спеціалізації виробництва сприяє і впровадження досягнень науково-технічного прогресу в галузі. У свою чергу, розвиток спеціалізації істотно впливає на концентрацію виробництва. Таким чином, ці три категорії — розміщення, спеціалізація і концентрація — тісно взаємопов'язані між собою, і зміна однієї з них веде до істотних змін інших [4, с. 68].

У той же час розподіл праці, його спеціалізація, також припускає кооперацію, оскільки одне витікає з іншого.

На цій основі, на нашу думку, базується взаємозв'язок і взаємозумовленість процесів спеціалізації, кооперації, концентрації, які об'єктивно відбуваються, а звідси — інтеграції і розміщення виробництва. Ці процеси складають глибинну основу вдосконалення територіально-галузевих і організаційних структур виробництва. З ними нерозривно взаємопов'язаний науково-технічний прогрес і найбільш дієві шляхи інтенсифікації, які є загальною закономірністю розвитку міжрегіональних економічних зв'язків.

В умовах переходу до ринкових відносин, на нашу думку, з'явилися особливості розміщення продуктивних сил, зумовлені посилюванням диспаритету цін на продукцію сільського господарства і промислових підприємств, скороченням постачань матеріальних ресурсів в аграрний сектор та ін. Специфіка спеціалізації виробництва в сучасних умовах припускає, що в кожному господарстві недоцільно мати всі галузі, які можливі в даних природних і економічних умовах, оскільки велика кількість галузей неминуче веде до їх подрібнення, знижує рівень концентрації виробництва, що негативно впливає на формування міжрегіональних економічних зв'язків.

Економічне значення раціональної спеціалізації господарства полягає в тому, що вона створює умови для ефективнішого використання, в першу чергу, головної засоби виробництва — землі.

Характер спеціалізації і форми її прояву в господарстві визначаються дією природних і економічних чинників. Не завжди здійснима і не у всіх випадках ефективна така концентрація засобів виробництва, як в промисловості. Природні чинники впливають на розміри виробництва, ефективність окремих галузей. Облік природних умов не знижує ролі економічних чинників, а лише підкреслює доцільність спеціалізації сільськогосподарського виробництва і створює умови для повнішого використання численних економічних передумов прискорення темпів його розвитку.

Ці передумови загальновідомі і до них відносяться:

- наявність виробничого потенціалу і рівень його використання;
- науково-технічний прогрес;
- раціональне поєднання зон спеціалізованого виробництва певних видів товарної продукції з регіонами їх споживання;
- можливість інтеграції у випуску кінцевої продукції з іншими товаровиробниками;

— розміщення харчової і переробної промисловості переважно за наявності крупних міст і промислових центрів;

- розвиток маркетингу продукції;
- розвиток транспортної мережі, яка відповідає міжрегіональним продовольчим зв'язкам, що змінилися.

Відмінність природних і економічних умов регіонів є об'єктивною основою територіального розподілу праці, що, у свою чергу, приводить до залежності багатьох сторін виробничої діяльності від інших регіонів, зростанню рівня спеціалізації окремих територій, ускладненню характеру міжрегіональних економічних зв'язків і тому подібне.

Таким чином, диференціація природних і економічних чинників, навички і досвід місцевого населення зумовлюють територіальний розподіл праці, галузеву структуру і спеціалізацію окремих територій.

Зосередження рівня виробництва визначеного виду продовольства та сировини в окремих районах викликає зростання інтенсивності міжрегіональних економічних зв'язків, динамічність яких і структура залежать від рівня виробничого потенціалу, рівня його використання, зрушень в розміщенні виробництва, розвитку спеціалізації і концентрації, кількісних і якісних змін в споживанні продовольства.

ВИСНОВКИ

Отже, на нашу думку, міжрегіональні економічні зв'язки відображають сучасний рівень і визначають перспективний розподіл праці в регіонах, взаємозалежність регіональних продовольчих комплексів, які є економічними зв'язками по виробництву, реалізації і обміну однорідних видів продовольства між їх виробниками і споживачами. Ці зв'язки виявляються в потоках продовольства та сировини з одних регіонів в інші, відображають ті, які склалися в даний період часу, територіальний розподіл праці, ефективність розміщення і ступінь спеціалізації виробництва продукції.

Література:

1. Гринь Є.Л. Роль агропромислової інтеграції в розвитку державного агро бізнесу / Є.Л. Гринь // Держава та регіони. Серія: Державне управління. — 2008. — № 3. — С. 61—64.
2. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С.А. Єрохін. — К.: Вид-во "Світ знань", 2002. — 528 с.
3. Жовнірчик Я.Ф. Угоди щодо регіонального розвитку — поєднання державних та регіональних інтересів / Я.Ф. Жовнірчик // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 18. — С. 83—85.
4. Побурко Я.О. Інтегральні оцінювання результатів соціально-економічної діяльності регіону: методологічний підхід / Я.О. Побурко, Я.Я. Пушак // Регіональна економіка. — 2006. — № 3. — С. 66—73.
5. Стеценко Т.О. Аналіз регіональної економіки: навч. посібни / Т.О. Стеценко. — К.: КНЕУ, 2002. — 116 с.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2011 р.